DAGENS NYHETER.

En utskrift från Dagens
Artikelns ursprungsadress: https://www.dn.se/sverige/ny-guldalder-for-svensk-arkeologi-nar-

SVERIGE

Ny guldålder för svensk arkeologi när stambanorna ska byggas

UPPDATERAD 2021-12-31 PUBLICERAD 2021-12-31

Bild 1 av 3 "Mycket har förändrats inom arkeologin i takt med att tekniken utvecklats. Men grävandet förblir detsamma", säger Johan Anund.
Foto: Paul Hansen

Bygget av de nya stambanorna är den största järnvägssatsningen hittills i Sverige. Men först måste alla fornlämningar längs spåren undersökas – vilket banar för ett stort uppsving för arkeologin i Sverige.

– En ny guldålder står för dörren. Vi tror att 2022 är året det tar fart, säger Johan Anund, regionchef för Arkeologerna.

– Tidvis har vi en massa döda människor här också.

Johan Anund visar runt i vad som ser ut att vara ett vaktmästeri. Längs med väggarna står spadar, påsar med jord och skottkärror uppradade.

I själva verket befinner han sig i konsultverksamheten Arkeologernas källare. Men det märks inte förrän han börjar dra

ut olika lådor. Förutom förråd är lokalen ett kombinerat magasin och laboratorium, och här förvaras fynden från utgrävda fornlämningar, allt i från keramik och tobakspipor till gravföremål och kvarlevor från både djur och människor.

– Även om tekniken utvecklas på många sätt kommer vi inte runt grävandet. Det görs på det gamla vanliga sättet med spadar och skottkärror.

Bild 1 av 3 "Storleken på piporna är en bra indikation på åldern. När tobaken var ny och dyr var piporna små. Men efter hand blev de allt större", berättar Johan Anund. Foto: Paul Hansen

I Sverige gräver arkeologer ut fornlämningar som spänner mellan 10 000 år före vår tideräkning och 1850 år efter. Det kan handla om stenåldersboplatser och järnåldersgravar eller projekt i medeltida städer som Stockholm, Uppsala och Lund.

Men det är sällan arkeologerna själva som styr var undersökningarna sker. Den så kallade uppdragsarkeologin, undersökningar i samband med väg- eller byggprojekt, står för omkring 90 procent av alla utgrävningar i Sverige. Där är Arkeologerna, som sorterar under Statens historiska museer, en av landets största aktörer.

Resten av arkeologin bedrivs i forskningssyfte och görs oftast av universiteten.

– Det kan låta konstigt, men det är nästan helt och hållet konjunkturen i byggbranschen och Trafikverket som styr vår verksamhet. I de flesta fallen kallas vi in för att ta bort en fornlämning där det ska byggas till exempel en motorväg eller ett köpcentrum, säger Johan Anund, som arbetat som arkeolog i över 30 år.

Under hans yrkesliv har bland annat E18-bygget i Uppland och Västmanland och E4-projektet runt Uppsala skapat många arbetstillfällen.

Nu står landets arkeologer och stampar inför att ett ännu större projekt ska komma igång på allvar – byggandet av de nya stambanorna.

– Det är vad vi arkeologer har väntat på i flera år. Om det inte blir politiskt tvärstopp kommer det att bli det största arkeologiska projektet någonsin i Sverige och en ny guldålder för arkeologin. Vi kommer se en mängd utgrävningar av allt från boplatser från stenåldern till 1700-talstorp, säger Johan Anund.

Stambanans olika delar

Svajpa mer mer information om respektive sträcka.

Götel
(förvä

Källa: Trafikverket. Grafik: DN.

Trafikverket har fått i uppdrag att påbörja arbetet med sträckorna Järna-Linköping (Ostlänken), Hässleholm–Lund samt Göteborg–Borås. Men delarna utgör inte ens hälften av järnvägens sträckning. För de mellanliggande bitarna saknas dock fortfarande politiska beslut.

Längst har arbetet kommit med mellan Järna och Linköping. Där är den arkeologiska utredningen, en kartläggning av fornlämningsbilden, färdig. På en låda i magasinet står ”Ostlänken” skrivet på en postitlapp. I den finns tidiga fynd från arbetet, bland annat stenåldersföremål i kvarts.

– I södra Sverige tillverkade man pilspetsar och andra redskap av flinta. Men det finns inte här uppe, så då var man tvungna att antingen importera materialet eller använda något annat. Som kvarts till exempel.

2022 väntas projektets nästa steg – förundersökningen – komma i gång på allvar. Eftersom sträckningen fortfarande inte är fastlagd för stambanans andra delar ligger projekten där längre fram i tiden.

– Det här är omfattande projekt som kommer ta lång tid. Därför kommer det här innebära en boom för svensk arkeologi. Tidigare väg- och järnvägsprojekt kan inte mäta sig i storlek, säger Johan Anund.

Fakta. Så går en utgrävning till – steg för steg

● En inledande **utredning** kartlägger om det finns fornlämningar i området. Detta görs delvis genom arkiv- och kartstudier kombinerat med att schakt grävs med maskin för att hitta lämningar som inte går att se ovan marken.

● Den efterföljande **förundersökningen** undersöker en bekräftad fornlämning. Området undersöks med metalldetektorer och provtagning görs. Ett urval av fynden grävs för hand.

● I den arkeologiska **undersökningen** görs en utgrävning av hela området och alla lämningar dokumenteras. När undersökningen är klar är fornlämningen borttagen. Efter varje projekt skrivs en rapport.

Källa: Arkeologerna, Riksantikvarieämbetet, Länsstyrelsen.

Anna Hed Jakobsson delar bilden. Hon är arkeolog och projektledare på företaget Arkeologikonsult och har varit verksam i branschen sedan början av 1990-talet.

– Om allt kommer igång som planerat handlar det om enormt många fornlämningar som ska grävas ut. Väldigt mycket kommer att hända inom arkeologin som lär generera massor av kunskap om forntiden i Sverige, säger hon.

– Runt Kolmården har man hittat mycket lämningar från stenåldern. Vi kommer helt klart få en fylligare bild av den perioden. Sen lär det bli mycket gravfält och bebyggelselämningar.

Inom branschen trodde många att 2021 skulle bli startskottet, berättar Johan Anund. Men de förberedande stegen har dragit ut på tiden och nu är förhoppningen andra sidan årsskiftet.

Bild 1 av 3 Under hösten undersöktes Resebro mosse i Östergötland i sex veckor inför bygget av Ostlänken. På platsen gick den gamla huvudvägen mellan Norrköping och Linköping.

Ostlänken är stambanornas nordligaste sträcka. Eftersom

antalet utgrävningar är direkt kopplat till hur mycket det byggs i ett område görs betydligt mer arkeologiskt arbete i södra Sverige. Därför finns det också mindre kunskap om forntiden i landets norra delar.

– Tittar man på en karta över utgrävningar kan man tro att det finns väldigt få fornlämningar i Norrland. Men det är en falsk bild. Det handlar bara om att det byggs mindre där. Tvärtom finns det massor av fina lämningar i norra Sverige. Det blir en snedvridning förstås, säger Johan Anund.

Men om arkeologerna inte styr över *var* har de mer makt över *hur*. Själva grävandet är snarlikt oavsett vilken firma som får uppdraget. Ändå går det att undersöka en fornlämning på många olika sätt.

– Det handlar om vilka frågeställningar och syften man har. Om en boplats från vikingatiden ska grävas ut kanske någon vill fokusera på hur det dagliga livet såg ut. Vad åt man, vilka sjukdomar plågades man av? En konkurrent kanske i stället vill ha ett sociopolitiskt perspektiv – vilka samhällsklasser fanns och hur skiljde olika grupper sig från varandra?

Fakta. De hanterar utgrävningarna

Länsstyrelsen ansvarar för det statliga kulturmiljöarbetet i ett län. Inom uppdragsarkeologin, utgrävningar som görs inför byggprojekt, innebär det till exempel att besluta om tillstånd för undersökning.

Riksantikvarieämbetet överser kulturmiljöarbetet i landet. När det gäller uppdragsarkeologin betyder det att granska hur länsstyrelserna hanterar och prövar bestämmelserna i kulturmiljölagen för att säkerställa att lagstiftningen följs.

Företagen genomför på länsstyrelsens uppdrag arkeologiska undersökningar.

Arkeologerna är landets största konsult och tillhör Statens historiska museer sedan 2015. Tidigare hade Arkeologerna, då under namnet UV, i princip monopol på marknaden. Men under slutet av 1990-talet avreglerades marknaden för fler aktörer.

Källa: Riksantikvarieämbetet, Arkeologerna

En trend i dagens arkeologi är att undersöka frågor som rör miljö och hälsa, berättar Johan Anund.

– Många är intresserade av att ta reda på hur personer som levde förr mådde. Till exempel har det visat sig att nästan alla som levde i medeltida städer hade parasitsjukdomar som vi ser i utvecklingsländer i dag.

Både loppor och löss var vanliga, men också inälvsparasiter som piskmask, spottmask och stora leverflundran. Den främsta orsaken var att man använde latrin för att gödsla odlingar.

– De flesta parasitsjukdomarna dog man inte av. Däremot gick man runt och mådde dåligt. Normaltillståndet var inte friskhet.

Kry var man kanske bara enstaka dagar, säger han.

Johan Anund har jobbat i branschen sedan slutet av 1980-talet. Mycket har förändrats sedan dess. All dokumentation har gått från att finnas i anteckningsblock och på kamerafilm till att vara digital. I dag används också drönarfoto på nästan alla utgrävningar. Överblicken från luften gör det enklare att se hur olika lämningar hänger ihop, berättar han.

Det blir också hela tiden enklare att utvinna dna ur arkeologiskt material, även om analyserna fortfarande är ovanliga, bland annat på grund av kostnaden.

I stället lyfter Johan Anund fram två andra framsteg som förändrat branschen.

– Det handlar dels om teknisk utveckling som markradarutrustning som fungerar som ekolodet gör i vatten. Med dem kan vi hitta stenstrukturer och håligheter under marknivån som ögat inte ser.

– Men utvecklingen av parasitanalysen är också viktig. Numera kan vi ta reda på mer om hur människor levde genom att undersöka de parasiter som fanns i deras magar. Genom att analysera fröer får vi också reda på vad man odlat och ätit.

Bild 1 av 2 Under utgrävningar av Masthamnen i Göteborg hittade arkeologer flera skeppsvrak som troligen kommer från mellan 1600- och 1800-talet. Projektet är inte kopplat till de nya stambanorna.
Foto: Arkeologerna, SHM

Även om kunskapen om forntiden växer för varje utgrävning finns det fortfarande många frågor att besvara med järnvägssatsningarna i sin linda.

– Vi vet till exempel väldigt lite om hur man levde på stenåldern. Varje undersökning ger mycket ny kunskap om fynden är välbevarade, säger Johan Anund.

Och trots att förstudierna ger en fingervisning om vad arkeologerna kommer att upptäcka dyker det alltid upp oväntade fynd, säger Anna Hed Jakobsson.

– Vi tror oss ofta veta vad vi ska hitta, men vi överraskas också.

Det är inte omöjligt att det dyker upp något som ändrar på bilden vi har av historien i dag. Men vad är svårt att säga på förhand, säger hon.

"Det kommer behövas enormt många arkeologer till projekten", säger arkeologen Anna Hed Jakobsson. Foto: Privat

Har du något drömfynd?

– En tidigare helt okänd runsten med en riktigt lång inskrift, och gärna några bilder också. Det vore nåt. Om man får drömma, säger Anna Hed Jakobsson.

– De är visserligen svårtolkade och ett sådant fynd kommer det forskas på i decennier, men det skulle kunna ge häftiga inblickar i hur tankarna gick under vikingatiden kring en massa aspekter som religion, makt och arv.

Men det finns också ett mått av vemod när fornlämningarna ska grävas ut.

– Det är en kluvenhet. När en utgrävning är klar tas ju fornlämningen bort. Samtidigt som vi vill veta mer om historien finns en stor vilja hos oss arkeologer att bevara ett vackert gravfält som folk i bygden gör utflykter till, säger Johan Anund.

Läs mer:

Oron: Brist på arkeologer kan försena järnvägsbyggen

TEXT

Gustav Olsson
gustav.olsson@dn.se

© Detta material är skyddat enligt lagen om upphovsrätt